

Skogen i nasjonens tjeneste

Er skogen slik den trer fram som del av den norske nasjonsbyggingen på midten av 1800-tallet først og fremst en økonomisk eller kulturell ressurs? På denne tiden foregår en intensivt kartlegging og utforskning av Norge, en utforskning som foregikk på to fronter: I den registrerende ånden fra opplysningstiden søkte man å kartlegge landets faktiske topografi, for av samfunnsøkonomiske hensyn var det nødvendig å få forståelse av landets utbredelse og høydedrag, og de ulike klima- og vegetasjonssoner det favnet. Hvor var det mulig å bedrive seterdrift, tømmerhogst og rom for videre bosetning? På samme tid førte nye romantisk-historiografiske tanker om sammenheng mellom natur, kultur og folk til en søken etter norsk folkeånd i den samme naturen: I kontrast til flatlandet Danmark så man til fjellene for å finne grunnlag for en selvstendig nasjonal identitet, og i dype skoger fant man kallet fra huldre og gamle folkesagn (se for eksempel Bø 2006 og Slagstad 2018). Slik ble både de “typisk norske” landskapene og de som bodde i dem med sine “opprinnelige” naturforestillinger og eventyr, kulturelle ressurser i nasjonaliseringsarbeidet – ressurser som skulle befeste nasjonen som et forestilt fellesskap med delt fortid, og bidra til nasjonens økonomiske statsapparat.

I denne teksten skal vi se på hvordan *skogen* stiger fram som et særlig interessant konfliktpunkt i spørsmålet om naturen som nasjonal ressurs der først og fremst tjener det kulturelle eller det økonomiske. På midten av 1800-tallet etableres Norges forstvesen, som gis ansvar for å få oversikt over landets skoger og finne ut av hvordan disse kan ordnes for å gi best mulig økonomisk avkastning. Samtidig som dette økonomisk-rasjonelle blikket på skogen befestes, trer skogen fram som et reservoar ikke bare for tømmer, men også nasjonal kultur: Skogen blir hovedkilden til norske eventyrsamlere. Selv om de to bevegelsene foregår side om side, står de i konflikt med hverandre: Det rasjonelle skogbruket med tilhørende spredning av opplysningstanker og ordnet skog, truer nettopp eventyrskogen som nasjonalt kulturreservoar.

I tidligere forskning har skogen særlig stått som en viktig leverandør av folkesagn og eventyr, men i lesninger av forstmann og eventyrsamler Peter Christen

Asbjørnsen (1812-1885) og litterat og filosof Johan Sebastian Welhaven (1807-1873) skal vi se at *skogen som økonomisk ressurs* til syvende og sist er den som blir betont som viktigst for nasjonens fremme. Denne teksten skal vise hvordan de i sine tekster lar skogen som kulturreservoar speile en opprinnelig naturforståelse, som kan fremme vår nasjonale egenart og selvforståelse – samtidig som de påpeker at fortidens naturforestillinger er vanskelige å gjenopprette der de har blitt borte. Likevel skal vi se at de overordnet vektlegger et effektivt og økonomisk produktivt skogvesen over bevaring av eventyrskog. For å forstå deres vurderinger av, og forestillinger om skogen, må vi først se hvilke historiske bevegelser som former skogens rolle som økonomisk og kulturell ressurs på midten av 1800-tallet.

Skogen som økonomisk ressurs

På midten av 1800-tallet hadde trelasthandelen “lenge vært Norges viktigste eksportnæring” (Bækkelund, 129). Oversikten over skogens tilstand og utbredelse er likevel dårlig, og når kartleggingen av skogen skyter fart, motiveres den både i Norge og i Europa av en opplevd skogskrise. Trusselen fra vanskjøttede skoger er likevel ikke ny: Arbeidet med å stoppe for grov hugst i Norge finnes dokumentert så langt tilbake som til Magnus Lagabøtes landslov fra 1200-tallet. Også under dansketiden var det stramme restriksjoner på skogbruket, da oppgangssagas komme på 1500-tallet skapte ytterligere press på skogen. Som biolog Anne Sverdrup Thygeson oppsummerer det i sin populærvitenskapelige bok om skogen:

“Kortversjonen av de 400 årene fra 1500 og fram mot 1900 er som følger: Trelast, bergverk, glass- og teglsteinsverk, brenning av tjære og trekull, saltkoking, rydding av jordbruksland, brennved til husholdningen – bruken av tømmer økte i takt med antall innbyggere og nye bruksområder. Alt dette gikk hardt ut over den norske skogen. (s. 146-147)

Likevel ble det med en stadig sterkere liberalisme fra slutten av 1700-tallet løst opp i reguleringene. I 1836 fjernet man for eksempel et forbud mot å forpakte bort skog, noe som førte til intensivt hugst over store områder, mens man i 1848 tillot avhending av statsallmenninger (Skinemoen, 32).

Allerede i 1840-årene begynner man å se de negative konsekvensene av frislippet i skoglovgivningen, og i 1849 nedsetter man en kommisjon som skal “samle opplysninger om tilstanden i de norske skoger og å ta lovgivningen for skog-, sagbruks- og fløtningsvesenet opp til revisjon” (Skinemoen, 36). Denne såkalte “Skogkommisjonen av 1849” kom med sin rapport i 1850 med en dyster konklusjon om at “Skovene i alle Landets Egne, paa saare faa Undtagelser nær, ere betydelig forringede” (som sitert hos Skinemoen, 38). Denne forringelsen mente man særlig hadde tiltatt de siste 20 årene, og man pekte på mangel av forstkyndighet, eller skogkunnskap, som en del av årsaken. Skogkommisjonen påpeker at Norge, som eneste land i Europa, ikke har et forstvesen, på tross av at skogen var den nest største nasjonaleiendom etter jordbruket (Skinemoen, 38; Asbjørnsen 1855, 154). De foreslår derfor å opprette et forststipend, slik at norske studenter skulle kunne utdanne seg i forstkyndighet – man hadde nemlig liten tiltro til at nordmenn ville høre på fremmede.

Forststudiene skal foregå i Tyskland, for også her har man snakket om en skog-krise, eller *Holznot* (Rigby, 219), siden midten av 1700-tallet. Dermed grunnlegger man her *Forstwissenschaft* for å forsøke å få kontroll på nedbyggingen av skogene. Selv om forstvitenskapen etableres for å føre til skogenes *bevaring*, er det tydelig at vi har å gjøre med en vitenskap av rasjonalismens og opplysningstidens epoke. Forstvitenskapen handler først og fremst om matematisk oversikt over skogkvanta og å opprettholde et visst volum av gitte tretyper til riktig tid. Vi har å gjøre med “a form of agriforestry based on the principle of sustainable yield, but it was largely in the guise of ecologically impoverished commercial pine forests” (Rigby, 68). Både miljøhumanist Kate Rigby og litteratur- og kulturviter Robert Pogue Harrison har skrevet om skogens vitenskaps- og kulturhistorie, og begge understreker hvordan det rasjonelle skogssynet først og fremst handler om å se skogen som “quantifiable mass” (Harrison, 122) – altså som en økonomisk ressurs.

Det å administrere skogen med sikte på å få størst mulig rente og avkastning, blir i dag kritisert for å skape monokulturelle plantefelt uten biologisk mangfold. Men på midten av 1800-tallet var det å skape orden i skogen for å sikre den økonomiske avkastningen over tid, en viktig oppgave for den nye nasjonalstaten. Dermed ble forststipendene lyst ut, og de to første som får stipendet, og deretter stillinger som forstmenn, er mineralog Thorvald Mejdell og jurist Jacob Bøckmann Barth. Den neste i rekka er ingen ringere enn en som er mer kjent for sin innsamling av eventyr enn sin karriere som forstmester og zoolog: Peter Christen Asbjørnsen.

Selv om vi tidlig fikk embetsmenn som hadde ansvar for skogområder i Norge, for eksempel i tilknytning til gruvedrift, er det altså først fra 1850-tallet at vi får statsansatte forstmenn. Disse forstmennene ses på som grunnleggerne av norsk skogforvaltning, og produserer et utall tekster om de norske skogene. Her beskriver de skogenes tilstand og gir råd for hvordan de skal skjøttes best mulig. Barth og Asbjørnsen skriver også mer enn faglige verk om skogen: Barth forfatter både reiseskildringer og fortellinger, mens Asbjørnsen fører eventyr og sagn i pennen, og vi skal videre se hvordan skogen presenteres i hans lærebok om skogen opp mot hans skogskildringer i eventyret. Men først må vi også se på den andre fronten skogen ble undersøkt fra som nasjonal ressurs: Skogen som et nasjonalt kulturresevoir.

Skogen som nasjonalt kulturresevoir

Den norske skogen ble tidlig sett på som et kjernested for det nasjonale, særlig knyttet til eventyrene. Men dette er ikke en særnorsk posisjonering. I sin *Forests: The Shadow of Civilization* viser Harrison hvordan skogen fra tidlig av har hatt en rolle som grense til sivilisasjonen: I skogen fantes det ville, det utemmede, og det er skogen som ryddes bort for å skape plass til åkre, hus og annen menneskelig bebyggelse. Skogen står dermed for det tilfeldige og det usiviliserte. At skogen gjennom store deler av den vestlige historien er blitt forstått som sivilisasjonens utkant og skygge, finner vi også igjen i ordets etymologi: Ordet “savage” kommer fra det latinske ordet for skogområder, *silvaticus*, og ordet “forest” kommer fra *foris*, som betyr “utsiden” (Rigby, 215; Harrison, 69-70). Det norske “skog” kommer fra germansk *skag*, og er “det som stikker opp/fram’ og følgelig danner en kant/grense, eventuelt mot

oppdyrket land” (Caprona, 230). Men skogen er nettopp med sin grensekarakter i kontakt med det dyrkede – og selv om den i liten grad ble benyttet til friluftsliv av den borgerlige klasse på tidlig 1800-tall, tok “mannfolk fra gardsbruk og husmannsplasser på bygdene” skogene i bruk: “De skulle høste noe av det naturen hadde å tilby i det som for dem primært var et produksjonslandskap. Men det var også et magisk landskap” (Bækkelund, 126). I romantikken fikk skogens ambivalente posisjon som fremmed og kjent, magisk rom og bruksområde, en slagside mot det positive: Det var i sivilisasjonens utkant man mente de folkelige tradisjonene var best bevart, og det var her man søkte det opprinnelig nasjonale.

På samme tid som skogen blir forstått matematisk og rasjonelt som økonomisk ressurs, er den altså drivkraften for romantisk nostalgi i søken etter en original fortid (Harrison, 155). Denne ideen om å søke den nasjonale ånd i nasjonens natur er inspirert av Johann Gottfried von Herders (1744-1803) overbevisning “om at naturomgivelsene former folkegruppene” (Bø, 25), og får uttrykk i deres “distinkt[e] nasjonal-litteratur” (Pedersen, 211). Sammen med den romantiske historiografiens fokus på å skrive historie ut fra det generelle og det folkelige, heller enn fra styringspersoner og enkelthendelser (Harrison, 164-165), får skogen en særlig viktig posisjon:

“Thanks to their imposing presence in folklore and legends, forests came to be viewed as having genetic as well as symbolic connections to memory, custom, national character, and ageless forms of popular wisdom. Their topical marginality with respect to the grand narrative of courtly history lent forests a strange kind of ‘documentary’ authority. (Harrison, 165)

Når litteraturhistoriker og poet Theodor Caspari i 1917 skriver om *Norsk naturfølelse i det nittende århundrede* og skildrer, hvordan litteraturen og naturforståelsen til nordmenn utviklet seg fra 1814-1905, fremhever han at *skogen* er den første delen av omgivelsene våre som blir inntatt fra et nøyaktig skildrende bakkenivå i litteraturen (s. 37). De som står bak dette, er nettopp den allerede nevnte eventyrsamler Peter Christen Asbjørnsen og hans kompanjong Jørgen Moe. Om man undersøker hvor de henter sine fortellere fra, er det “svært mange av eventyrene og sagnene, som [...] var opptegnet etter fortellere fra skogsbygder” (Bækkelund, 126). For dem er skogen ikke kun et geografisk rom, men et sted som rommer sterke norske naturforestillinger – og dermed sier noe om den norske folkeånd og dens opprinnelige naturforståelse og kultur.

Asbjørnsen og Moe er sterkt inspirert blant annet av de tyske brødrene Grimm, som noen tiår tidligere arbeidet med å samle inn folkepoesi i de tyske skogene. Litteraturviter Frode Helmich Pedersen har dermed et poeng når han kommenterer at det i arbeidet med å skildre en norsk virkelighet og danne en norsk symbolverden på midten av 1800-tallet var slik at

“enkelte aspekter ved (kultur)landskapet [fikk...] særlig stor nasjonal betydning: for eksempel granen, klippen, fjellet, dalen, jøkulen og bautasteinen. Med hensyn til folkelivet var det særlig bonden og bondelivet som ble brukt for å symbolisere norskheten, til tross for at fiskeren eller sjømannen ville ha vært en minst like nærliggende kandidat, tatt i betraktning Norges lange kystlinje. (s. 218-219)

I en fotnote viser Helmich Pedersen til at sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen forklarer dette ved at

“ bondelivet i innlandet omkring Kristiania av datidens folklorister ble brukt som representativ modell for alle nordmenn. Men forklaringen kan like gjerne være at det innen den europeiske nasjonalromantikken hadde etablert seg en konvensjonell bruk av bonden som symbol for det folkelig-nasjonale, uansett land. (som sitert av Pedersen, 219)

Men om bonden brukes som utgangspunkt for søken etter det nasjonale på grunn av europeisk påvirkning eller ei, er bonden en som nyttiggjør seg av både marken og skogen – og særlig skogen blir sett på som en kulturbærende naturtype, rik på kulturelle minner, sagn og naturpoesi. Om vi ser dette i sammenheng med tidens stadig mer økonomisk-rasjonelle skogbruk har folkeliivssamlerne kniven på strupen: Ikke bare er folketradisjonens muntlighet en trussel mot dens bevarelse, skogområdene som verner om disse kulturelle boblene er også under stadig sterkere press.

På midten av 1800-tallet er skogen altså et krysningspunkt for ulike bevegelser som står i konflikt med hverandre: Men hvordan kommer dette til uttrykk i tekstene til Peter Christer Asbjørnsen og Johan Sebastian Welhaven?

Asbjørnsens rasjonelle skogbruk

Asbjørnsen skriver allerede i 1855 en lærebok om norsk skoghold: *Om Skovene og et ordnet Skovbrug i Norge*. Dette er et verk som kommer ut noen år før Asbjørnsen selv blir forstmann, men han har allerede siden 30-tallet arbeidet som skogforvalter, samtidig som han og Moe har vandrer rundt og skrevet ned eventyr. Asbjørnsen baserer seg på materiale fra den norske skogkommisjonen av 1849, samt utenlandske tekster om skogskjøtsel. Boken inneholder en oversikt over treet som organisme, skildringer av de vanligste treartene i Norge og et overordnet blick på skogen og dens forhold til, og påvirkning av, klima og værforhold. I tillegg til disse deskriptive partiene, kommer Asbjørnsen med normative forslag til hvordan man kan drive et skogbruk som hindrer forringelsen av de norske skogene.

Asbjørnsens verk er særs nitidig, og tidvis overraskende på linje med nyere økologisk-helhetlige tanker om skogskjøtsel som rommer mer enn tanken om skogen som økonomisk ressurs. Asbjørnsen viser blant annet forståelse for at de ulike livsfasene til treet er nødvendige for skogens økosystem, og at døde trær kan være startgrop for nye. Han er skeptisk til flatehogst, og forklarer hvordan det å kutte ned store arealer på én gang kan endre vann- og vindforhold, og slik lettere føre til skred og tørke. Han påpeker at områder som først er snauhugget er vanskeligere å beplante enn steder hvor det står igjen trær til ly og vannregulering, så det absolutt enkleste er å forhindre flatehogst til å begynne med.

Asbjørnsen er også forut for sin tid i hvordan han understreker skogens immaterielle verdi for menneskene. Han skildrer hvordan skogfattige områder har skadelig innvirkning på jordbrukeren langt utover at jorden blir vanskeligere å ha med å gjøre uten værregulering fra skogene (1855, 112-115). Javisst blir bolig og materielle levekår dårligere, men verst går det utover psyken: “Sletboens møisomme og

vedholdende Beskjæftigelse tilligemed den øde Eensformighed, som omgiver ham, meddeler ham ogsaa et eget Udtryk af Træghed og Ligegyldighed” (1855, 115). Denne likegyldigheten vil på sikt “avle glædeløs Uvirksomhed” som “Usædelighed, Drikfældighed og andre af de Onder, der ikke kunne andet, end undergrave ethvert Samfundsliv i dets Grundvolde” (1855, 119). Mangel på skog fører også til fraflytning av større områder, og Asbjørnsen understreker igjen og igjen at man derfor må bruke skogen “med megen Indsigt og Omtanke” (1855, 127).

Asbjørnsen veksler stadig mellom store, nasjonale forhold som jordsmonn og klima, til tanker om enkeltmennesket. For Asbjørnsen er skogen sivilisasjonens krybbe, eller som han fastslår ved å sitere den engelske forfatteren Loudon (uklar reference i originalen): Skogen er det som “mest bidrage til Menneskenes Fremskridt, Hygge og Bekvemmelighed”. Korn og eng er viktige, men trærne

“tilveiebringe Tømmer, uden hvilket der hverken gaves Huse, eller et huusligt Livs Bekvemmeligheder eller Skibe, eller Maskiner o.s.v. Mennesket kan i vild Tilstand eller som Nomader leve og klæde sig ved Hjælp af Græs og Urter, men det kommer ikke videre ved disse Midler. Det kan ikke pløie Jorden, eller bygge Huse, eller Skibe; det kan ikke blive Agerdyrker eller Kjøbmand, uden at bruge Trær! (som sitert av Asbjørnsen 1855, 120)

Samtidig som bruk av skogen er sivilisasjonens utgangspunkt, er den bruken av skogen som kommer ved industrialisering og opplysning, dens mulige undergang: “Saaledes træder Folkenes Fremgang i alskens Kunst og Næringsdrift fiendtlig op mod Skovene, og derfor er, under forresten lige Omstændighedene, det land, hvor denne Fremgang eller den saakaldte Kultur er gammel, mindst forsynet med Skovene” (1855, 121), kommenterer Asbjørnsen. Industrialiseringen med sitt overforbruk av tremateriale truer dermed skogen som økonomisk ressurs – men det interessante er at den også truer skogen som reservoar av nasjonal folkekultur.

I *En dør til Asbjørnsen* påpeker litteraturviter Olav Solberg at Asbjørnsen nok mente “det var bra med opplysning og kunnskap, men han visste alt for vel at opplysninga også reiv grunnen vekk under den gamle folketrua og folkediktinga. Det er han ikkje glad for” (s. 96). I samme utgivelse kommenterer likevel konservator ved Norsk Skogmuseum Bjørn Bækkelund at “ordnet teighogst eller rasjonell trakt-hogst”, slik den beskrives i Asbjørnsen lærebok, “ville gitt skoger som var svært forskjellige fra dem forfatteren sjøl søkte rekreasjon i. Målet var tett, ensaldret bestand – ingen eventyrskog” (s. 141).

Når Asbjørnsen skriver sine rapporter fra eventyrinnsamlingene, er han opptatt av at visse omgivelser gir bedre grobunn for eventyr og sagn enn andre:

“Om terrenget i Borgund og Lærdal anså folkloristen i Asbjørnsen det for å være så stor-slått og digert at områdene burde være fylt med sagn om jetter, mens naturvitenskapsmannen i ham fant en plausibel forklaring på fraværet av det samme: ‘Skoven er forsvunden med dens vexlende Spil af Lys og Skygger, med dens hemmelighedsfulde Hvissen og Suus, med dens skumle Eensomhed og Dyb, og med Skove er ogsaa Huldreeventyret forsvundet’. (Edvardsen 2012a, 6)

I sin bok om skogbruk er det likevel ikke eventyrskogen han først og fremst går i forsvar for. På tross av at Asbjørnsen åpner for at skogskjøtsel handler om mer enn størst mulig tømmereksept, er rådene han kommer med i sin lærebok først og fremst fokusert på skogen som økonomisk ressurs: Hvordan skal skogen driftes for å gi størst mulig rente og avkastning? Selv om han har sett de potensielle skadevirkningene av rasjonelt skogbruk for eventyrforekomsten, er det viktigste å få på plass en godt drevet skog mennesket kan leve i nærheten av for både økonomisk og psykisk nytte – heller enn bevaring av fordums naturforestillinger.

Welhavens skog av fortid og skjønnhet

Asbjørnsens lærebok utkom i 1855, og selv om han her prioriterer det økonomiske over det kulturelle som utbytte fra skogen, er hele hans arbeid med eventyrinnsamlinger på 30- og 40-tallet preget av det motsatte. Vi skal komme tilbake til Asbjørnsen som eventyrskribent, men først se på skogen skildret som nasjonal-kulturell ressurs hos en annen forfatter: Johan Sebastian Welhaven. I 1851 utga han, som del av *Reisebilleder og Digte*, teksten “Vasdrag og Skovmarker” – en skildring av en reise i østlandske skogområder. Her ser han på omgivelsene med stor topografisk-beskrivende oppmerksomhet, men også med blikk for sporene av eventyr. Innimellom reflekterer han over skogens posisjon i norsk åndsliv, og vi skal starte introduksjonen av skogen som nasjonal ressurs i det kulturelle med et lengre sitat av Welhaven. Slik Asbjørnsen skriver om mangelen på forståelse av skogen i et forstlig perspektiv på 1850-tallet, hevder nemlig Welhaven at den norske skogen tvert imot ikke har blitt forstått som *noe annet enn* forstmateriale:

“Naar man i Norge nævner Skovene, da tænker man i Almindelighed kun paa vor Trælast. Betragtningen slipper uvilkaarligt Naturbilledet og bliver strax statsoekonomisk; thi Norges Skove danne en betydelig Del af Nationalformuen, og den Opmærksomhed, der vises dem, er i en saa overveiende Grad henvendt paa det Nyttige, at den for det Første næsten har fortrængt Opfatningen af det Skjønne, som et her uvedkommende Hensyn. Derfor har vor Kunst og Poesi endnu saa lidet beskjeftiget sig med denne Side af Landets Udstyr [...]. Jeg har hørt en Landskabsmaler sige, at hans Studier fra en af vore Skovbygder i lang Tid vare ham ufordragelige, fordi en sagkyndig Mand ved at betragte dem, havde erklæret det Meste for Hollænderlast, og bemærket at der kun fandtes et Par Træer med rigtige Stokke til tyve Tommers Top. (s. 74-75)

Skogen, ifølge Welhaven, blir intet annet enn nyttevekster, uten rom for å se dens skjønnhet. I arbeidet med å fremme den nasjonale kulturen, fant Welhaven det å forstå skjønnhet viktig: I tradisjonen fra Friedrich Schillers (1759-1805) *Om menneskets estetiske oppdragelse* (1795), trodde Welhaven på at kunsten kunne foredle individet og inngi politisk frihet – en grunnstein i nasjonalstaten (Seip, 17-18). Nasjonen må “inn i en kulturell læringsprosess” (Seip, 18), og i dette inngår det å forstå den norske naturen innenfor 1700-talls-estetikkens rammer, gjenkjent som skjønne landskap i en europeisk tradisjon. Men vi skal likevel se at Welhavens inspirasjon fra landskapsmaleriet rommer et nasjonalt eventyrlig og historisk sus.

I sin tekst “Også en maler: Estetikken i ‘Vasdrag og Skovmarker””, skriver litteraturviter Asbjørn Aarseth om hvordan Welhavens tekst er en utforskning av de ulike kunstartenes nærhet til hverandre. Aarseth fremhever hvordan

“ [d]et er et gjennomgående trekk ved Welhavens tekst at både natur og mennesker en rekke steder sees som motiv for malerkunst. Framstillingen blir hyppig spekket med ord som betegner ulike farger og fargenyanser; prosaen tilstreber en illusjon av å være et maleri. Det hender også at scenen blir eksplisitt presentert som motiv for en kunstmaler. (s. 160)

Det er tydelig at Welhaven, med inspirasjon fra det europeiske landskapsmaleri, ønsker å male fram den norske skogen i ord. Likevel: Aarseth påpeker at Welhavens tekst er et sammensatt prosjekt, og at den i tillegg til å være en estetisk øvelse både er topografisk-beskrivende og “fortellingen om en folkloristisk samlerferd” (s. 169-170). Der Aarseth finner det estetiske prosjektet viktigst, skal vi her forfølge tråden med den folkloristiske samlerferd – og se at også denne henger sammen med landskapsmaleriet.

Flere steder på sin vandring åpner Welhaven for at han må legge vekk sine registrerende tanker og beskrivende manér, og heller hengi seg til omgivelsenes stemninger og historisk sus, eller “det Svævende og Flygtige” (s. 70). Er han heldig kan han nemlig da, på tross av å være “fremmed[...] og oplyst”, føle “Naturomgivelsernes Magt tilat stemme Sindet” for folkepoesiens forestilling, og ende “indlokket [...] i Tryllekredsen, [...] ligesom med Et Syn for dens Billeder” (s. 69). Dette viser at Welhaven, mer enn bare å ta inspirasjon fra landskapsmaleriet som kunstgren i hvordan han billedlig skildrer omgivelsene, arbeider opp mot malernes interesse for stemning og subjektiv forståelse av det framstilte, og ikke minst, deres ønske om å veve “historien inn i landskapet” (Sørensen, 135): Det er ikke bare omgivelsene *slik de er* som inngår i Welhavens ordlandskap, det er også deres egenskap som reservoar for historiske hendelser og eventyr. Kunsthistoriker Tonje Haugland Sørensen understreker at norske 1800-tallsmalernes begeistring “for landskapsbilder ikke på noen måte utelukket en fascinasjon for historie eller mytologi” (s. 135). Sørensen fremhever hvordan mange malere arbeidet med å inkorporere historisk kontekst i samtidige landskap, og at denne “kombinasjonen av natur og historie [i stor grad ble] opplevd som særlig fruktbar for kunstnerisk utfoldelse” (s. 132). Sørensen legger vekt på at det norske landskapsmaleriet er et vitenskapelig-kartleggende arbeid, *samtidig* som det skildrer et estetisk landskap og viser koblinger til det “historisk-mytologiske landskapet [som] fremdeles eksisterer” (s. 133). Slik arbeider også Welhaven når han på samme tid nitidig dokumenterer sine omgivelser, skriver dem inn i europeisk landskapstradisjon og kobler dem opp mot nasjonalromantisk eventyrtradisjon med bevisstheten om at “historien eksisterer i landskapet” (Sørensen, 144).

Den folkelige eventyrskog og vitenskapsmenneskes beskrevne skog

Der Welhavens tekst inkluderer skogen som kulturell ressurs både som estetisk landskapsmaleri og kulturelt fortids- og eventyrreservoar, er Asbjørnsen som even-

tyrforteller mest opptatt av det siste. Som eksempel skal vi se på den første samlingen med *Norske Huldreeventyr og Folkesagn* fra 1845. Huldreeventyrene kommer ut to år etter den første folkeeventyrsamlingen til Asbjørnsen og Moe, og om vi ikke tenker oss om kan “folkeeventyr” og “huldreeventyr” oppfattes som relativt like-lydende benevnelser. I forordet til samlingen understreker Asbjørnsen likevel at navnebyttet mellom de to utgivelsene er motivert: Ved denne tittelen forsøker han å vise at disse fortellingene *speiler den iboende naturfølelsen til folket*. Det er ikke snakk om fortidige sagn, men historier som fortsatt har betydning for oppfattelsen av nåtidige omgivelser. Slik Welhaven og landskapsmalerne lar fortidige historier gi gjenklang og forståelsesbunn for sine landskapsskildringer, tenker Asbjørnsen frem de stedsegne eventyrene som forståelsesrammer for bøndenes omgang med den lokale naturen. “Disse Naturdigtninger [...] ere ligesaavel Nutidens som Fortidens Eie; thi de ere ikke andet end Naturen selv og dens Brydninger i Folkets Fantasi, Naturfortoningerne igjennem Folkets poetiske Opfatning” (Asbjørnsen 1845, IV). Eventyrene blir presentert som den norske naturfølelse i historieform – og disse får navn etter hulderen da hun er “det Principale i den norske Folkedigtningens Natur-symbolik” (1845, IV).

For å fremheve hvordan eventyrene er tett koblet til omgivelsene de fortelles i og deres folkelige røtter, velger Asbjørnsen en annen form enn i eventyrene han ga ut med Moe. Han ønsker “at meddele disse Naturdigtninger under de Forhold, jeg tildeels havde modtaget dem, i Relief af den Natur, i hvis Skjød de syntes oprundne og nærede; jeg ønskede derhos at meddele dem i sin oprindelige Duft og Farve” (1845, IV), og la “folket selv optræde fortællende” (1845, IV). Dette er et forsøk på å imøtekomme brødrene Grimms “meget strenge krav til gjengivelse av muntlige forelegg” (Edvardsen 2012b, 43), samtidig som Asbjørnsen ikke vil støte “det bokkjøpende publikum” (Edvardsen 2012b, 54), som hadde kritisert den forrige utgivelsens språkføring. De gjengitte eventyrene i *Norske Huldreeventyr* får dermed rammefortellinger, hvor en dannet vandrer møter ulike fortellere.

Rammefortellingene til Asbjørnsen skaper et annet forhold mellom eventyrene og omgivelsen enn hos Welhaven. Der Welhaven kan ane huldren, vetter og troll i den naturen han faktisk beveger seg i, og åpner for at det eventyrlig-historiske sus kan smitte over på den dannede mann, holder Asbjørnsen disse to sfærene på avstand. Riktignok kommer han tidvis med kommentarer av typen som at han “var heldig nok til at naae mit Bestemmelsessted, uden at drilles af Nissen, eller Fristes af Huldren” (Asbjørnsen 1845, 38). Men disse kommentarene understreker *distansen* som er mellom rammefortellerens og folkenes historier.

Der Welhaven ikke endrer stil mellom vandrerens skildringer og de historiene han gjenforteller, fører rammefortellingene til Asbjørnsen til at vi har to ulike måter å skildre skogen på i hans tekster. Den dannede forteller er tett på skogen som topografisk og estetisk landskap, og fremstiller utallige detaljerte skildringer av omgivelsene. De som legger fram eventyrene, derimot, beskriver i liten grad omgivelsene de foregår i. Huldren er naturånden, til stede i et drøss av ulike tjern, myr og skogholt – og fordrer ikke selskap av spesifikke presentasjoner av disse innenfor eventyrets rammer. Mer enn noe annet er det snakk om *stemning*, skogens rasling og sjelfullhet.

Denne særegenheten ved eventyrskogen som *atmosfære* mer enn topografi, kommenterer Kate Rigby når hun skriver om den tyske forfatteren Joseph von Eichendorff (1788-1857): Hun mener hans skoger ligner på Grimm-brødrenes eventyrskog, men “What matters here is not verisimilitude but *ambience*” (s. 226). Også sosiologen og kunstteoretikeren Theodor W. Adorno har kommentert eventyrskogens mangel på nøyaktig skildring: “In the fairy tales in the Grimm collection no forest is ever described or even given a characterization; but what forest was ever so much a forest as the one in the fairy tales?” (Adorno, 84). Eller som Asbjørnsen selv skriver i 1838 i en karakterisering av folkediktningens opprinnelse i det naive naturmennesket: “Denne Alders Fantasirigdom og Naivitet er derfor karakteristisk for alle ægte Folkesagn og Eventyr. Alt i dem er anskueligt og poetisk; *overalt træder Fortælling i stedet for Betragtning*” (min utheving, som sitert av Edvardsen 2012b, 51).

Skogen i eventyrene spiller en naturoppfatning, en forståelse, men ikke skogen selv som topografisk størrelse. Som vi har sett hevder Asbjørnsen likevel at de ulike skoglandskapene er utgangspunkt for forskjellige eventyr. *Slik* er skogen som omgivelse fullt til stede i eventyrene ved at de spiller det innerste vesen til våre nasjonale skoger slik de forstås av den norske folkeånd. Men for å overføre denne kunnskapen til det dannede publikum, skildrer Asbjørnsen skogomgivelsene nøyaktig i sine rammefortellinger. Det kan for eksempel gå som dette:

“ Vandrede vi op gennem Bjerkehagens løvrige Lunde, hvor Rødstjerten og Bogfinken i Oretoppene feirede Dagen med raske, velklingende Slag, medens Fluesnapperne, svinsende mellem Grenene, gave sit Ord med i laget, og Havesangeren, beskedent skjulende sig bag Løvet, lod sin muntre Sang strømme ud fra de tætte, dunkle Kroner. Morgenen var saa stille og saa luun; Birkens Blade rørte sig neppe, og da vi kom op ad Stien gennem Engene, saae vi endnu Dugperlerne gyngte funklende paa Kløveren og i maristakkens foldede Blade, naar der faldt et Solstreif i det Grønne [...] der paa alle Kanter omgjerdedes af lyse Sommer-skyer, som skjærmede os mod Julimorgens hede Sol. (Asbjørnsen 1845, 84)

Det er en veldig sanselighet her, skogen er både sett, hørt og taktilt opplevd i sin varme. Vi får også vite tid på dagen og året, værforhold og hvilke fugler og trær som omgir ham. Om vi går forbi rammefortellingen og inn i eventyret, er omgivelsene derimot skildret på helt annet vis: Her finner vi for eksempel Mathias Skytter som forteller om at han så Huldren gå “midt efter Myren, og Vidiekjærrene, og Myrpytterne brød hun sig ikke det mindste om; hun gik, som om de aldrig skulde været der” (Asbjørnsen 1845, 30). Selv om det nevnes ulike arter, er det ikke noe lenger opphold ved omgivelsene.

Anmelderen av huldreeventyrene i Morgenbladet mener riktignok at

“ de Naturskildringer, hvoraf Fortællingerne ere ledsagede, [...] dog paa enkelte Steder synes os at have et vel theatralsk Anstrøg [...] Det kan jo ikke nægtes, at Forf. Baade kjender og med liv og sjæl er inde i den natur, han beskriver, dog findes Steder, der ved en vis Bhragerigdom vidne om, at Forf. ikke alene selv har skuet Naturen, men ogsaa lært den beskrive. (Morgenbladet, 8)

Kritikken ligner den Welhaven får for “Vasdrag og Skovmarker”: Begge anses av enkelte som for kunstlet, for opphengte i å skape estetiske beskrivelser etter visse formler. Men som vi har sett er nettopp sammenhengen mellom natur, historie, estetikk og eventyr noe som kjennetegner tiden – og kanskje den eneste måten de lærde menn Welhaven og Asbjørnsen kan nærme seg den naive, nasjonale naturforståelsen på. Med sine rammer av estetikk og topografisk-sanselige beskrivelser kan de gå frem som vitenskapsmenn for å samle skogens historier som kulturell ressurs. Kanskje er det likevel dette vitenskapsblikket de benytter som dannede samlere og skildrere, som gjør at det rasjonelle skogbruket blir viktigere enn den intakte eventyrskogen. Kulturen i skogen reduseres, som skogens tømmer, til en bestand man kan høste av – men når skogens folkekultur uansett kun kan settes i bruk for et borgerlig publikum ved en dannet fremstilling, er ikke konsekvensene av hvorvidt denne folkelige kulturen forblir levende eller beskrevet, så store: Eventyrene og historiene er allerede samlet inn.

Fremskritt mot fortid

Samtidig som Asbjørnsen og Welhaven i sine fortellende tekster høster av skogen som en kulturell ressurs innenfor dannede rammer, påpeker de selv flere steder hvordan skogen som folkekulturell ressurs er på kollisjonskurs med et rasjonelt skogbruk. Dette kan få konsekvenser for naturforståelsen på et nasjonalt nivå. Welhaven og Asbjørnsen deler “oppfatningen til Jacob Grimm av en felles mytisk fortid hvor nasjonene nyttiggjorde seg folkediktningene som en poetisk måte å gripe tilværelsen an og tilegne seg det uforklarlige” (Edvardsen 2012b, 51). Welhaven gjør sågar fortellingene nødvendige for folkets overlevelse i den krasse, nordiske naturen:

“ I en streng, mægtig udformet Natur staaer Mennesket overalt i Fare for at henfalde i Sløvhed og Raahed, naar det ei med sit indre Liv kan beaande de haarde Omgivelser [...] Man tør derfor, [...] ønske hine Digtninger, der staae som Midlere mellem Naturen og Menneskelivet, bevarede hos Folket; thi det er vanskelig at finde deres Erstatning, hvor de ere tabte. (Welhaven, 69-70)

Både Asbjørnsen og Welhaven er bekymret for at opplysningen kan fortrenge de poetiske uttrykkene for den nasjonale folkeånd, og således den egentlig originale nasjonale naturfølelsen. Ved Asbjørnsens rammeforteller får vi også se hvordan allmuen selv er bevisst at historiene deres er på kollisjonskurs med vitenskapelig opplysning – og samtalene innledes derfor ofte av kommentarer som “Folk truer ikke paa Sligt mere heller nu” (Asbjørnsen 1845, 7). Bonden, seterpiken og jegeren må stadig overbevises om å fortelle.

Likevel inkluderer særlig Welhaven flere positive skildringer av tidens rasjonelt-økonomisk-motiverte skogbruk i sin tekst. Hos Asbjørnsen finner vi for det meste kun forbigående kommentarer om skogbruket, for eksempel når en jeger han samtaler med kommer med “en Mængde vise Bemærkninger om hvor ilde og ufornuftigt Gjærdumsøgningerne fore med sin Alminding” (1845, 28). Utover dette ser

Asbjørnsen som eventyrsamler til å holde fokus på skogen som nasjonalt kulturrese-
seovar, foran dens eventuelle økonomiske drivverdighet.

Hos Welhaven finner vi, i overenskomst med estetikkens tanker om det sublime
i møte med veldige fossefall og faretruende situasjoner, ofte en veldig begeistring
over industrien og de veldige krefter den utviser. I begynnelsen av “Vasdrag og
Skovmarker” forstår han dermed at vannfallene han møter kan komme til å skuffe
reisende, da så mye av dem er “tagne i Brug af Industrien, der overbygger dem,
indleder dem i Render og belæsser dem med Tømmerstokke” (s. 4). Men Welhaven
finner at ved

“hele denne Bedrift og især ved de vældige Stammer, der fare afsted i Vandløbet og duk-
ke i Skumdybene, hendrages Tanken til det dunkle Skovland, hvor Elven finder sin Vei i
Granernes Tykning, og blander sin Brusen med Øxklangen og med Drønet af de faldende
Trær, som den snart langsomt, snart ilende bortfører. (s. 4)

Utover de sublime kreftene og evnen til å koble det sette med det forestilte, og
slik se tømmerstokkene som et uttrykk for samspillet mellom menneske og det
“dunkle Skovland” som leder assosiasjonene tilbake til eventyrskogen, kobler
Welhavens positive vurdering seg til hans entusiasme for modernisering. For
Welhaven var “konflikten mellom en romantisk nasjonalisme og modernisering
[...] permanent”, men “[m]odernisering og utvikling hadde forrang for tradi-
sjonen. Selv når Welhaven gledet seg over det pittoreske ved folkelivet, aksepter-
te han at gamle skikker måtte vike for nye, det ville bringe fremgang for befolk-
ningen” (Seip, 23).

Welhaven ledsages av forstmenn på sin reise, og deres arbeid med å utbedre
vassdrag for tømmerfløting og undersøke skogens tilstand leder ham inn i utallige
observasjoner av forstlig art, hvor skogen sees som økonomisk ressurs. Særlig inter-
essant er et punkt hvor reisefølget kommer inn i urskog, en type skog som vi må inn i
vår tid for å finne en ordentlig verdsettelse av. Denne skogen, som Welhaven mener
må være “fra hedenold Tid, da Landets Dyrkning kun hist og her var begyndt”
(s. 116) fremstår ikke som direkte vakker for ham, men når han bare får summet
seg litt kjenner han hvordan “urskovens Erindring gaaer langt tilbage” (s. 120). Her
finner han, i større grad enn noe annet sted, rom til å fortape seg i skogen, og slik
utslette “denne Tids Forestillinger” fra sinnet” (s. 121) og tre inn i fortidens bilder.

Midt i denne forestillingsrekken bryter Welhavens forstmesterfølge inn og
peker ut

“Vandene og Skovfeldterne under Sætervolden, og det blev mig nu tydeligt, hvorledes
den ældgamle Skov [...] stod i Forbindelse med Vasdraget, og hvorledes dens brug-
bare Tømmertrær, [...] vel kunde føres frem til Udslibning. Saaledes skal Øxklangen
høres i den øde, overgroede Vildmark. [...] Jeg prise denne Bedrift, og ser i Tankerne
Ungskoven opskudt af den frodige Dalgrund; men jeg er ogsaa glad ved at jeg har vandret
i en nordisk Urskovs Dunkelheder og paa eengang følt det ensomme Naturlivs og den
fjerne Forgængenheds Indtryk der. (s. 128-129)

Rykket tilbake i nåtiden, får det nasjonaløkonomiske og moderniseringen råde: Å fornye urskogen ved plukkhogst er av det gode. Selv om Welhaven kommer med et vemodig sukk om at han er glad *han* i det minste har fått oppleve denne urørte skogen og fortape seg i dens nåtidige fortid, vinner den rasjonalistiske, økonomiske skoghogsten over eventyropplevelsen og erfaring av en gammel, nasjonal naturforståelse.

Bevaring eller bruk

Tekstene til Welhaven og Asbjørnsen kan forstås som del av den nasjonale ressurskartleggingen av skogen. Tekstene identifiserer skogen som en økonomisk ressurs, samtidig som de i skogen finner et nasjonalt, kulturelt eventyrreservoar. Selv om både Asbjørnsen og Welhaven advarer om at den opprinnelige, nasjonale naturforståelsen kan gå tapt i møte med opplysnings-rasjonalistisk håndtering av skogen, ser det ut til at den “moderne” skogskjøtsel med mål om økonomisk profitt trumfer bevaringen av kulturbærende eventyrskog: Hos Welhaven ved at tanken om modernisering og opplysning tross alt vinner over fascinasjonen for folkekulturen, hos Asbjørnsen ved at de faktiske rådene han gir for skoghåndteringen i sin lærebok – skrevet etter eventyrsamlingene – prioriterer skogen som reservoar for tømmer heller en eventyr, og ved at han ikke ser hvordan den lokale forståelsen av naturen eventyrene bringer kan fremstilles for den borgerlige klasse uten dannelsens avstand.

Der skogen som tømmer og økonomisk ressurs blir sett på som viktig å bevare for fortsatt avkastning i fremtiden, virker det som om skogen som en kulturell ressurs allerede er på vikende front, og derfor kan tåle å tømmes. Det viktigst er at den kan bidra til en oppfattelse av en opprinnelig nasjonal selv- og naturforståelse – om den er en levende forteller- og forståelsestradisjon eller i nedskrevne eventyr av embetsklassen har kanskje ikke så mye å si. For den dannede klasse er det uansett snakk om en forståelse som allerede har gått tapt.

Tekstene til Welhaven og Asbjørnsen viser uansett at forsøket på å forstå det norske nasjonallandskapet, gir skogen en fremtredende plass. Samtidig er det denne plassen fremst i oppmerksomheten som *endrer* skogen over hele landet, endringer vi fortsatt lever med den dag i dag – både ved en forståelse av skogen langt unna eventyrene og det umiddelbare, og ved vår måte å drive skogbruk på.

Litteraturliste

- Adorno, Theodor W. (2019): “In memory of Eichendorff”, i Rolf Tiedemann (red.): *Notes to Literature*, New York: Columbia University Press, s. 74-95.
- Asbjørnsen, Peter Christer (1845): *Norske Huldreeventyr og Folkesagn: Første Samling*, Christiania: W.C. Fabritius.
- Asbjørnsen, Peter Christer (1855): *Om Skovene og et ordnet Skovbrug i Norge*, Christiania: Steensballe.
- Bækkelund, Bjørn (2012): “Forstmannen Peter Christen Asbjørnsen”, i Erik Henning Edvardsen (red.): *En dør til Asbjørnsen*, Kolsås: Norsk folkeminnelag/Aschehoug, s. 126-58.
- Bø, Gudleiv (2006): *Å dikte Norge: Dikterne om det norske*, Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

- Caprona, Yann de (2013): *Norsk etymologisk ordbok: Tematisk ordnet*, Oslo: Kagge Forlag AS.
- Caspari, Theodor (1917): *Norsk naturfølelse i det nittende aarhundrede*, Kristiania: Aschehoug.
- Edwardsen, Erik Henning (2012a): “Forord”, i Erik Henning Edwardsen (red.): *En dør til Asbjørnsen*, Kolsås: Norsk folkeminnelag/Aschehoug, s. 5-8.
- Edwardsen, Erik Henning (2012b): “Om kunsten å målbinde Eventyr”, i Erik Henning Edwardsen (red.): *En dør til Asbjørnsen*, Kolsås: Norsk folkeminnelag/Aschehoug, s. 41-80.
- Harrison, Robert Pogue (1992): *Forests: The Shadow of Civilization*, Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Morgenbladet (1845): “Norske Huldreeventyr og Folkesagn fortalte af P. Chr. Asbjørnsen”, *Morgenbladet*, 15. september, s. 8, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18450915_27_258_1.
- Pedersen, Frode Helmich (2021): “Det nasjonale som estetisk kriterium i norsk litteraturkritikk på 1800-tallet”, i Bohlin, Anna og Elin Stengrudet(red.): *Nation som kvalitet: Smak, offentligheter och folk i 1800-talets Norden*, Bergen: Alvheim og Eide Akademisk forlag, s. 209-32.
- Rigby, Kate (2004): *Topographies of the Sacred: The Poetics of Place in European Romanticism*, Charlottesville and London: University of Virginia Press.
- Skinneemoen, Knut A. (1979): *Forstmester J. B. Barth: Mannen og livsverket*, Elverum: Norsk skogbruksmuseum.
- Seip, Anne-Lise (2009): “Welhaven og nasjonen”, i Liv Blikrud (red.): *Gjenlyd af min sang: En antologi om Johan Sebastian Welhaven*, Oslo: Unipub, s. 15-28.
- Slagstad, Rune (2018): *Da fjellet ble dannet*, Oslo: Dreyer.
- Solberg, Olav (2012): “Asbjørnsens huldreeventyr”, i Erik Henning Edwardsen (red.): *En dør til Asbjørnsen*, Kolsås: Norsk folkeminnelag/Aschehoug, s. 81-96.
- Sverdrup-Thygeson, Anne (2023): *Skogen: Om trær, folk og 25 000 andre arter*, Oslo: Kagge.
- Sørensen, Tonje Haugland (2021): “Slindebirken – en nasjonal relikvie”, i Anna Bohlin og Elin Stengrudet (red.): *Nation som kvalitet: Smak, offentligheter och folk i 1800-talets Norden*, Bergen: Alvheim og Eide Akademisk forlag, s. 129-51.
- Welhaven, Johan Sebastian (1851): “Vasdrag og Skovmarker”, i *Reisebilleder og Digte*, Christiania: Chr. Tønsbergs Forlag, s. 1-136.
- Aarseth, Asbjørn (2009): “Også en maler: Estetikken i ‘Vasdrag og Skovmarker’”, i Liv Blikrud (red.): *Gjenlyd af min sang: En antologi om Johan Sebastian Welhaven*, Oslo: Unipub, s. 155-72.